

СУД ҲУКМИНИ ТУЗИШ ВА РАСМИЙЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ

С.Т.Алишаев

Тошкент давлат юридик университети Жиноят-процессуал ҳуқуқи кафедраси
ўқитувчиси
e-mail:sobiralishaev25@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада ҳукм тузишда қабул қилинган умумий қоидалар, жиноят-процессуал кодекси ва Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Суд ҳукми тўғрисида”ги қарорида унга қўйилган талаблар, ҳукми тузишда тахлилий ўрганиш, умумий учраётган муаммолар ва уларни ҳал қилиш бўйича тавсиялар кўрсатилган.

Калит сўзлар: ҳукм тузиш, кириш қисми, одил судлов, суд қарори.

ПРОБЛЕМЫ С ПОСТАНОВЛЕНИЕМ И ОФОРМЛЕНИЕМ СУДЕБНОГО РЕШЕНИЯ

С.Т.Алишаев,

*Преподаватель кафедры уголовного-процессуального права
Ташкентского государственного юридического университета,
Ташкент, Республика Узбекистан
e-mail:sobiralishaev25@gmail.com*

Аннотация. В данной статье описаны общие правила постановления приговора, указанные в Уголовно-процессуальном кодексе и в Пленуме Верховного суда Республики Узбекистан «О приговоре», а также аналитическое исследование приговора, общие проблемы и рекомендации по их решению.

Ключевые слова: судебное решение, вступительная часть, правосудие, решение суда.

S.T.Alishaev,

*Lecturer of the Department of Criminal and Procedural Law
of Tashkent State Law University, Tashkent,
Republic of Uzbekistan
e-mail:sobiralishaev25@gmail.com*

Annotation. This article describes the general rules for sentencing, specified in the Code of Criminal Procedure and in the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan "On the Sentence", as well as an analytical study of the sentence, general problems and recommendations for their solution.

Key words: court decision, introductory part, justice, court decision.

Бизга маълумки судьялар ишларни кўришда ҳаётнинг турли жабахалари билан боғлиқ вазиятларга тўқнаш келишади. Судья албатта ушбу вазиятларга тўғри баҳо бериб, уларни тўғри ечимини топиб, унга мурожаат қилганларга ўзининг фикрини тўғри эканлигини ишонтириши керак бўлади.

Ушбу жараёнда ҳуқуқ нормаларига риоя қилган ҳолда суд ҳужжатларини шакллантирмасдан иложи йўқ. Бу одил судловнинг асосий мазмунидир. Мукамал суд ҳужжати шакллантиришда судьядан юқори профессионал тажриба талаб қилинади. Суд ҳужжати қандай шаклланишига қараб, суд ҳокимияти идораларининг мавқеи боғлиқ бўлиб, судья томонидан ўзининг муҳим жамиятдаги оммавий функцияси амалга оширилади.

Процессуал ҳужжатларни расмийлаштиришда талаб ва қоидаларга риоя қилиш юридик ҳужжатларни асл маданиятини кўрсатиб беради.

Процессуал ҳужжатларни тайёрлаш бўйича кўплаб йўриқномалар, қўлланмалар ва семинарлар яратилганига қарамай, одил судлов мутахассисларининг бу борадаги тажрибаси паст даражада.

Муҳим процессуал ҳужжат ҳукмдир. Жиноят процессида унинг аҳамияти унинг сифати учун судьяларнинг алоҳида масъулиятини белгилайди [1, с. 8].

Ҳукм-айбланувчининг айбсизлиги ёки айбдорлиги ва уни жазолаш ёки уни биринчи ёки апелляция инстанцияси суди томонидан чиқарилган жазодан озод қилиш тўғрисидаги қарор [4, п. 7].

Фақат суд ҳукми билан шахс жиноят содир этишда айбдор деб топилиши ёки оқланиши мумкин; ушбу процессуал ҳаракат билан маҳкумга жазо белгиланади.

Ҳукмга хос бўлиши керак:

- сўзларнинг аниқлиги (атамалардан фойдаланиш, тушунтириш);
- баённинг объективлиги (фактларни ҳар томонлама кўриб чиқиш ва баҳолаш);
- қонунийлик;
- суд томонидан қабул қилинган қарорларнинг Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига ва Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодексига мувофиқлиги;
- расмийлик (иш бўйича рухсат этилган ҳиссий воситалар орқали маълумотларни узатиш);
- саводхонлик (матн териш ва пунктуация қоидаларига риоя қилиш, лексик ва бошқа меъёрларга риоя қилиш);
- шаллантириш (умумётироф этилган шакллардан фойдаланиш, белгиланган тузилмага мувофиқлиги).

Жиноят-процессуал қонунчилигида икки турдаги ҳукмлар мавжуд бўлиб, улар оқлов ва айблов ҳукмидир [4, п. 163].

Кўриб чиқилаётган процессуал ҳаракатларнинг охириги тури ушбу мақола доирасида айниқса муҳимдир, чунки асосий процессуал нормаларга риоя қилмаслик, қоидаларни бузиш ва айблов хулосасини тузишда талабларга жавоб бермаслик тузатиб бўлмайдиган оқибатларга олиб келиши мумкин. Келинг, охириги вақтларда ҳукмларнинг талабларга жавоб беришини кўриб чиқайлик.

Тадқиқот давомида суд амалиёти материаллари таҳлил қилинди:

2021-2022 ҳозирги кун даврида турли жиноят ишлари бўйича судларининг ҳукмлари www.public.sud.uz сайти орқали ўрганиб чиқилди.

Ушбу процесуал ҳужжатларнинг тузилиши (барча зарур компонентларнинг мавжудлиги, шакллантириш қоидаларига риоя қилиш) ва уларнинг лингвистик дизайни таҳлил қилинди.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига мувофиқ, ҳукми тузишга, яъни унинг қисмларига талаблар келтириб ўтилган. Муайян қолибга ёки шаклга солиб берилмаган. Бундан ташқари ҳукмларни белгиланган бланкаларда ёзиш бўйича талаблар қўйилмаган.

Бунинг сабаби турли судлардаги мутахассисларнинг ҳукм ёзиш кўникмаси бўлиб, улар томонидан умуммажбурий қоидалардан келиб чиқиб, қолган қисмларини ўз тажрибасига таянган ҳолда шакллантирилади.

Иш оқимини компьютерлаштириш ёки рақамлаштириш ҳам ўз ролини ўйнади – барча ҳукм ва протоколлар Word матн муҳаррири ёрдамида амалга оширилди, шунинг учун шаклнинг қоғоз версиясига бўлган эҳтиёж йўқолди.

Шу муносабат билан, ўрганилаётган процессуал ҳаракатларнинг дизайнида бир хилликнинг бузилиши мавжуд.

Ҳукм тузишда жуда катта фарқ қилади:

- 1) шрифт стандарт- Times New Roman, лекин кегель (шрифт ўлчами) ёки 12 ёки 14;
- 2) асосий матн баъзи ҳолларда кенглик, бошқаларда - чап томонда жойлашган;
- 3) суднинг таркиби (ёки иккита устун ёки чап томонда) тўғрисидаги маълумотларнинг турли хил шаклда ёзилиши;
- 4) баъзи жумлаларда шрифт танлаш (катта ҳарфлар, қалин, курсив шакл, чизиқ билан) фамилияси, айбланувчининг исми, отасининг исми, шунингдек тавсифловчи бошланғич сўзлари (“ўрнатилган”) ва оператив қисмлар (“қарор”);
- 5) далилларни келтиришда айбланувчининг айбдорлигини ҳар бир тасдиқлаш янги параграфдан кўрсатилиши керак, бу ҳар доим ҳам кузатилмайди.

Шунга қарамай, ҳукмларнинг электрон вариантларида жиноят-процессуал кодексининг айрим талаблари ҳар хил шаклда талқин қилинади, масалан, бир ҳукмда вақти ва жойи тепада алоҳида кўрсатилса, бир ҳукмда матннинг ичида кўрсатиб ўтилган, бирида суд таркиби алоҳида абзацдан бошланган, судланувчи ҳимоячидан олдин кўрсатилади, суд мажлисининг шакли (очик ёки ёпиқ) ҳақида маълумот акс эттирилмайди.

Шунингдек, В.И.Басковнинг “Жиноят процессининг процессуал ҳужжатлари” ўқув Қўлланмаси ўрганиб чиқилганда, ушбу Қўлланмада келтирилган ҳукмнинг намунаси ўрганилаётган процессуал ҳаракатларнинг талабларига жавоб бермайди деган хулосага келиш мумкин. Тавсифловчи қисмдаги нормалардан четга чиқиш аниқланди: жиноят-процессуал кодексига биноан бундай ҳужжатларни тузишда мажбурий бўлган аниқ материаллар (гувоҳларнинг кўрсатувлари, экспертиза маълумотлари ва бошқалар) кўрсатилмаган: айбланувчининг айбдорлиги ёки айбсизлигини исботлаш керак.

Шу муносабат билан суд тизими ходимларига суднинг таркиби ва процессуал ҳужжатнинг асосий таркибий қисмлари кўрсатилган “шапка” ўрнатилиши керак бўлган электрон шаклда ҳукмнинг стандарт шаклини ишлаб чиқиш тавсия этилиши керак, бу ҳужжат матнининг ушбу турдаги ҳужжатларга татбиқ этиладиган умумий қабул қилинган меъёрларга мувофиқлигини ҳисобга олади.

Жиноят-процессуал кодексга оид илмий-амалий изоҳларда тил дизайни нуқтаи назаридан ҳукм таҳлил қилинганда, “нотўғри формулалар, номақбул қисқартмалар ва расмий ҳужжатлар учун номақбул сўзлардан фойдаланиш” ҳолатлари мавжудлиги кўринади. Ушбу ҳолатларда зарурат бўлса, махсус ҳуқуқий атамалар ва иборалар тушунтирилиши керак. Кўпгина атамалар, албатта, қисқартма ёрдамида аниқланади, масалан “ўғирлик”, яъни ўзганинг мол-мулкини яширин равишда талан-тарож қилиш, “фирибгарлик”, яъни алдаш ёли ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкини ёки ўзганинг мулкига бўлган ҳуқуқини қўлга киритиш. Кўпинча бундай тушунтиришлар матнни оғирлаштиради, уни ноқулай қилади, бу эса идрокни қийинлаштиради. Шунинг учун ушбу таниш белгиларни хотирада сақлаб қолган яхши. Ҳукмларда кўпинча қабул қилинмаган қисқартмалар қўлланилади, масалан Ўзбекистон Республикаси Олий суди (ЎзР ОС); сўзлар худудий нутқдаги иборалар билан шакллантирилган (кўкрак чўнтак); кичик ҳарф билан аҳоли пунктлари, кўчалар ва ҳоказоларнинг номларини ёзиш (бунедкор кўчаси); расмий ҳужжатларда қабул қилинмайдиган сўзлашув шакллари (иккаласи ҳам бир-бирини тушуниш учун кўча тилида гаплашди); турли хил лексик хатолар (мажаро бошланди); нутқ белгиларидан фойдаланиш: (“безорилик қилган”, “безорилик ҳаракатларини содир этган” ўрнига) ҳақиқий хатолар (“Максим Горкий метроси” “Буюк ипак йўли” ўрнига);

ҳукмлардан бирининг матнида гувоҳнинг исми матннинг турли жойларига ҳар хил келтирилган, бир жойда Тошполатов, бир жойда айнан шу шахс Тошпўлатов).

Мураккаб жумлалардан фойдаланганда, пунктуация қоидалари кўпинча бузилади (жумлада бир хил атамалар ажратилмайди). Бундай хатолар маънонинг бузилишига олиб келади, жумла аъзолари ўртасида келишувни бузади.

20 дан ортиқ ҳукмини таҳлил қилиб, қуйидаги хулосаларга келинди, умуман олганда, процессуал ҳужжатларни тузишнинг паст сифати мавжуд. Бу, хусусан, жумлаларни тузишда ифодаланади, ушбу процессуал ҳаракатларнинг тизимли шакли бузилади, тил хатолар мавжуд. Процессуал ҳужжатларнинг тузилиши, тили ва услубида кўплаб хатолар ушбу муаммога кўшимча эътибор қаратиш зарурлигига олиб келади.

Фақат жиноят-процессуал кодексидан фойдаланиб, процессуал ҳужжатларни (шу жумладан жумлаларни) тайёрлаш қобилиятига эга бўлиш мумкин эмас. Шунинг учун Ўзбекистон Республикаси Олий судининг “Суд ҳукми” тўғрисидаги Пленум қарорида ушбу камчиликларни бартараф этиш бўйича тушунтиришларни ҳам қўшиб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади. Муайян процессуал ҳаракатларнинг ўзига хос хусусиятларига бағишланган қўлланмалардан фойдаланиш, албатта ёрдам беради, лекин фақатгина мавжуд бўлган, ягона ўқув материаллари билан бирлаштирилмаган иш билан чегараланиши мумкин эмас.

Фикримизча, ёритилган муаммоларни ҳал қилиш учун “ўзбек тили ва нутқ маданияти”, “ҳукм ёзиш кўникмалари” ва бошқа гуманитар фанларидан ташкил топган профессионал мулоқотининг кўшимча ўқув курсини жорий этиш керак.

Судьянинг оғзаки ва ёзма саводхонлигини ошириш; ҳужжатлар билан профессионал ишлаш кўникмаларини ўргатиш, суд ишларида нутқ, сўзлаш ва бошқаларни шакллантириш лозим. Юриспруденция йўналишида таълим бериш билан шуғулланадиган муассасаларда таълимнинг биринчи йилидаги талабаларга нутқ маданияти, нутқ алоқаси ва бошқалар ўтилиши керак, иккинчи йили эса суд жараёнида нутқ муносабатларига, процессуал ҳаракатлар билан ишлашга бағишланган дарсларни киритиш керак. Бундан ташқари ммалиётчи судьяларни бундай тренинг малака ошириш курсларига жалб қилиш лозим.

References:

1. Ивакина, Н.Н. Профессиональная речь юриста [Текст]: учеб. пособие / Н.Н. Ивакина. – М.: БЕК, 1997. – 348 с.
2. Басков, В.И. Процессуальные акты уголовного судопроизводства [Текст]: учеб.-практ. пособие / В.И. Басков. – М.: БЕК, 1996. – 160 с.
3. Научно-практический комментарий к Уголовно процессуальному кодексу Российской Федерации [Текст] / под общ. ред. В.М. Лебедева; науч. ред В.П. Божьев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Спарк, 2004. – 1151 с.
4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси (2021 йил нашри). – “Yuridik adabiyotlar Publish”: 2021. – 343-355 в.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2014 йил 23 май кунги 7-сонли “Суд ҳукми тўғрисида”ги қарори.
6. Kudratillaev K. SPECIFIC FEATURES OF THE USE OF PRECAUTIONARY MEASURES //СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ. – 2022. – С. 215-218.
7. Mamatalieva S. K. SOME PROBLEMS OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN CIVIL COURTS //Herald pedagogiki. Nauka i Praktika. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
8. Mamatalieva S. K. SOME PROBLEMS IN THE APPLICATION OF THE PROSECUTOR'S OPINION ON CIVIL PROCEDURE //Herald pedagogiki. Nauka i Praktika. – 2021. – Т. 1. – №. 2.